

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

Каріков Сергій Анатолійович

УДК 94 (430) “1517/1555”

**РЕФОРМАЦІЯ І СТАНОВЛЕННЯ ЄВАНГЕЛІЧНОЇ ЦЕРКВИ
ТА ШКОЛИ У БРАУНШВЕЙЗІ
(1517-1555 рр.)**

Спеціальність – 07.00.02 – всесвітня історія

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук**

Харків – 2006

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Харківському національному університеті ім. В.Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент

ГОЛУБКІН Юрій Олексійович,

Харківський національний університет

ім. В.Н. Каразіна,

професор кафедри історії стародавнього

світу та середніх віків

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор

ДЯТЛОВ Володимир Олександрович,

Чернігівський державний педагогічний

університет ім. Т.Г. Шевченка,

професор кафедри всесвітньої історії,

проректор з наукової роботи

кандидат історичних наук, доцент

ЛІМАН Сергій Іванович,

Харківська державна академія культури,

доцент кафедри історії України і музеєзнавства

Провідна установа: Дипломатична академія України

при Міністерстві закордонних справ України

(кафедра зовнішньої політики та міжнародного права), м. Київ

Захист відбудеться 3 березня 2006 р. о 15.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.051.10 Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна (адреса: 61077, м. Харків, площа Свободи, 4, аудиторія V-58).

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна (адреса: 61077, м. Харків, площа Свободи, 4).

Автореферат розісланий 26 січня 2006 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Є.П. Пугач

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Реформація – це одна з найбільш важливих проблем історії Німеччини раннього нового часу. Вона привела до розколу Римсько-Католицької Церкви, яка в середні віки була не тільки могутнім феодальним власником, а й ідейним оплотом феодалізму. Поступово Реформація набула європейського, а згодом – світового значення. Вона змінила побут і повсякденне життя багатьох народів, вплинула на розвиток ідеології, суспільно-політичної думки, культури та систему освіти.

Одним з головних наслідків Реформації в Німеччині стало формування Євангелічної Церкви, незалежної від папського Рима. Із ним було пов'язано становлення нової системи шкільної освіти, що вийшла з-під впливу Римсько-Католицької Церкви. І церкви, і школи ставили своїм завданням виховання населення в дусі євангелізму: церкви поширювали вчення Реформації серед мешканців євангелічних територій, школи зосереджувались на діяльності серед дітей та молоді.

Протягом декількох століть до проблеми Реформації зверталися представники багатьох наукових напрямів, які відрізнялися своєю конфесійною і політичною орієнтацією. Внаслідок дослідження Реформації вченими різних країн був створений величезний масив літератури. Однак, незважаючи на це, і досі лишається недостатньо вивченим євангелічний рух в окремих німецьких землях. А між тим усебічна загальна характеристика Реформації в Німеччині неможлива без ґрунтовних досліджень цієї теми.

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню історії Реформації, утворенню Євангелічної Церкви та школи у Брауншвейзі. Це місто, яке формально підкорялося владі Брауншвейзько-Вольфенбюттельської герцогської династії, фактично мало можливості для проведення достатньо самостійної політики. Вони почали реалізовуватися у другій половині 20-х рр. XVI ст., коли і влада міста, і бюргерство виступили на підтримку Реформації всупереч позиції герцога Генріха Молодшого. Прийняття Брауншвейзького церковного статуту в 1528 р. сприяло утвердженню організації Євангелічної Церкви та школи у цьому місті. У період пізньої Реформації зросло і значення Брауншвейга як центру євангелічного руху у Нижній Саксонії. Дослідження подій і наслідків Реформації у Брауншвейзі має допомогти встановити загальні риси та специфіку євангелічного руху в окремих регіонах Німеччини.

Зв'язок роботи з науковими темами. Робота виконана на кафедрі історії стародавнього світу та середніх віків Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна в рамках кафедральної теми “Країни Західної Європи в період переходу від феодалізму до капіталізму”.

Об'єктом дослідження є Реформація в Німеччині і формування територіальної Євангелічної Церкви та школи.

Предметом дослідження є реформаційний рух у Брауншвейзі: сутички між міською адміністрацією і Церквою, конфлікти в середовищі кліру, виступи бюргерів проти римсько-католицького духовенства і територіальної влади Брауншвейзько-Вольфенбюттельського герцогства, ствердження євангелічної церковної та шкільної організації, а також діяльність Йоганна Бугенхагена.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період 1517-1555 рр.: від виступу Мартіна Лютера з “95 тезами” до підписання Аугсбурзького релігійного миру. Разом із тим автор залучає матеріали з історії Брауншвейга XIV – початку XVI ст. для більш глибокого дослідження ситуації в місті напередодні Реформації.

Мета дисертації – з’ясування особливостей Реформації у Брауншвейзі і створення основ територіальної євангелічної церковної та шкільної організації в цьому місті.

Відповідно до поставленої мети визначаються такі **науково-дослідні завдання**:

- дати загальну характеристику розвитку Церкви та школи в середньовічному Брауншвейзі;
- дослідити євангелічний рух у Брауншвейзі;
- охарактеризувати погляди і діяльність Йоганна Бугенхагена – автора Брауншвейзького церковного статуту;
- проаналізувати зміст Брауншвейзького церковного статуту 1528 р., і з’ясувати його особливості порівняно з більш ранніми євангелічними статутами;
- простежити розвиток Євангелічної Церкви та школи у Брауншвейзі з часу прийняття статуту 1528 р. до завершення Реформації.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- вперше здійснено комплексне дослідження становлення територіальної організації Євангелічної Церкви і школи Брауншвейга;
- з’ясовано, що виступи бюргерів і Ради Брауншвейга проти політики духовенства в XIV-XV ст., у тому числі найбільш масштабна сутичка – “війна священників” 1413-1420 рр., були спрямовані на усунення окремих зловживань у сфері фінансів та освіти і не мали на меті ліквідацію чи докорінне перетворення католицької церковної організації і шкільної системи;
- розкрито причини і досліджено еволюцію ранньої Реформації у Брауншвейзі від ідейно-теоретичного до масового руху бюргерства та плебсу міста за ліквідацію католицької церковної організації, створення нової євангелічної організації і культу;
- на основі вивчення подій євангелічного руху 1517-1528 рр. піддано критиці періодизацію ранньої Реформації у Брауншвейзі, що існує в історичній науці, і запропоновано новий варіант періодизації Реформації в цьому місті;

- з'ясовано, що в період до 1521 р. світогляд Йоганна Бугенхагена складався під впливом ідей гуманізму і Священного Писання з переважанням останніх, і що в цей час його позиція в ідейній боротьбі в Німеччині ще не визначилася;

- розглянуто реформаторську діяльність Йоганна Бугенхагена в період його перебування у Віттенберзі і з'ясовано, що в цей час він набув необхідного досвіду для написання євангелічних статутів завдяки різнобічності своєї діяльності (теолог, проповідник, викладач, публіцист);

- на підставі аналізу головних положень Брауншвейзького статуту 1528 р. заперечено твердження ряду авторів про автономію від світської влади Євангелічної Церкви, яка формувалася, і доведено, що для перетворення церковної та шкільної організації реформатори активно співпрацювали з міською адміністрацією, у ряді випадків підкоряючись її вимогам;

- визначено, що в сфері освіти основним наслідком прийняття Брауншвейзького статуту стало створення єдиної системи міських шкіл, основними цілями яких були виховання молоді на основі принципів євангелізму та підготовка учнів до практичної діяльності в умовах ранньобуржуазного суспільства;

- вперше простежено зв'язок між вступом Брауншвейга до Шмалькальденського союзу і зміцненням авторитарних тенденцій в організації Євангелічної Церкви на території цього міста й округи;

- доведено, що контроль вищих церковних та світських чиновників за діяльністю парафіяльних священнослужителів і вчителів у 30-і–50-і рр. XVI ст. став характерною рисою євангелічної церковної організації.

Науково-теоретичне і практичне значення дисертації полягає в тому, що її фактичний матеріал, основні положення і висновки можуть застосовуватися при підготовці загальних та спеціальних лекційних курсів з історії Німеччини, для написання підручників та навчальних посібників з історії середньовіччя і раннього нового часу, у працях з історії Реформації, історії Католицької і Євангелічно-Лютеранської Церкви, історії освіти.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дисертаційного дослідження обговорювались на засіданнях кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. За темою дослідження робилися доповіді на конференціях “Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії” (Харків, 1998 р., 1999 р., 2000 р.); на конференціях “Каразінські читання” (Харків, 2001 р., 2002 р., 2003 р., 2004 р.); на Всеросійській конференції “Вера и церковь в средние века и раннее новое время” (Москва, 2001 р.); на Всеукраїнській конференції “Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії” (Луганськ, 2001 р.); на Міжнародній конференції “Історична наука: проблеми розвитку” (Луганськ, 2002 р.); на Міжнародній науково-практичній конференції “Україна наукова ’ 2003” (Дніпропетровськ – Черкаси, 2003 р.); на V Міжнародній конференції “Історія і політика у

кількісних вимірах: очима молодих дослідників” (Донецьк, 2004 р.); на II науковому семінарі “Вивчення всесвітньої історії в Україні” (Чернігів, 2004 р.); на науково-теоретичній конференції “Образи університетів в публіцистиці та історіографії. VIII Астаховські читання” (Харків, 2004 р.); на Міжвузівській науково-практичній конференції “Війна і насильство: минуле та майбутнє” (Харків, 2005 р.).

Дисертація побудована за проблемно-хронологічним принципом. Вона складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури (290 позицій). Загальний обсяг дисертації – 199 с. (з них основного тексту – 171 с.).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність обраної теми, позначаються хронологічні межі, формулюються об’єкт та предмет дослідження, визначаються мета і завдання, розкривається наукова новизна і вказується на практичне значення дисертації, характеризується апробація результатів дослідження.

У першому розділі “Історіографія та джерела” аналізуються стан розробки проблеми в науковій літературі, джерельна база дослідження, а також характеризуються методологія та наукові методи, використані в дослідженні.

Літературу, яка присвячена євангелічному руху в Брауншвейзі, переважно складають праці німецьких дослідників. Загальний хід Реформації розглядався і вітчизняними вченими, які виробили власні оригінальні концепції цих подій.

У XVIII ст. Ф.Ю. Рехтмайєр у “Церковній історії славетного міста Брауншвейга” вперше дав загальний виклад розвитку Римсько-Католицької та Євангелічної Церкви у Брауншвейзі. Третій том праці було присвячено періоду Реформації¹. Автор належав до прибічників євангелізму, у той час як Брауншвейзько-Вольфенбюттельська герцогська династія підтримувала католицизм. Внаслідок цього Ф.Ю. Рехтмайєр унікав оцінок Реформації, зосередившись на переказі подій євангелічного руху у Брауншвейзі.

У першій половині XIX ст. головним напрямом у німецькій історіографії Реформації став політичний напрям, засновником якого був Л. фон Ранке. У його праці “Історія Німеччини в часи Реформації” містилася коротка характеристика подій євангелічного руху в Брауншвейзі; головну увагу автора привернули факти, пов’язані з політичною боротьбою в цьому місті².

¹ Rehtmeyer P.J. Antiquitates bzw. Historiae ecclesiasticae inclutae urbis Brunsvigae, oder der berühmten Stadt Braunschweig Kirchen-Historie. – Braunschweig, 1712. – Bd. 3. – 418 S.

² Ranke L. Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation. – Berlin, 1840. – Bd. 3. – X, 603 S.

У другій половині XIX ст. німецькі вчені здійснювали дослідження Реформації в рамках нової наукової течії – позитивізму. На основі його принципів були написані як загальні праці з історії Реформації, так і її дослідження в окремих регіонах, а також перші наукові біографії Йоганна Бугенхагена³. Учені-позитивісти дослідили ряд проблем Реформації у Брауншвейзі, однак у цей період дослідження з політичної та релігійної історії, історії освіти і соціальної боротьби у місті велися ізольовано одне від одного, що відповідало позитивістській ідеї багатофакторності історичного процесу.

У другій половині XIX ст. виник і марксистський напрям дослідження Реформації. Ф. Енгельс у праці “Селянська війна в Німеччині” відзначив основні економічні і політичні передумови Реформації, охарактеризував три основні угруповання в таборі її прибічників⁴. Надалі праця Ф. Енгельса була покладена в основу дослідження Реформації істориками СРСР і НДР.

У період між двома світовими війнами підсилилася увага дослідників до творчості Мартіна Лютера. Берлінський теолог К. Голл зазначив: внаслідок ідейних пошуків Лютер дійшов висновку, що Бог пробуджує в людському серці любов до себе, і віра в боже милосердя, що ґрунтується на цій любові, є джерелом спасіння людини. Дослідник охарактеризував створене Лютером учення як “релігію совісті”⁵. Концепція К. Голла вплинула і на нові праці, присвячені діяльності прибічників Лютера в окремих регіонах Німеччини⁶.

Після Другої світової війни більшість німецьких авторів вивчали Реформацію на основі принципів “соціальної історії”. Ними була розроблена теорія багатофакторності Реформації, що сприяло комплексному вивченню її впливу на релігійне, політичне, економічне, культурне життя німецького суспільства. Ця теорія була покладена в основу досліджень діяльності католицьких церковних інститутів, позицій адміністрації та бюргерства, розвитку освіти у Брауншвейзі⁷.

³ Бецольд Ф. фон. История Реформации. – СПб., 1900. – Т. 2. – 390 с.; Vogt K.A.T. Johannes Bugenhagen Pomeranus. – Elberfeld, 1867. – 442 S.; Koldewey F. Heinz von Wolfenbttel. – Halle, 1883. – VI, 80 S; Koldewey F. Bberblick ьber Entwicklung des Schulwesens in der Stadt Braunschweig // Monumenta Germaniae Paedagogica. – Berlin, 1886. – Bd. 1. – S. XV-CLXII; Hering H. Doctor Pomeranus, Johannes Bugenhagen. – Halle, 1888. – 175 S.

⁴ Энгельс Ф. Крестьянская война в Германии // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – Т. 7. – С. 343-437.

⁵ Holl K. Was verstand Luther unter Religion? // Holl K. Gesammelte Aufsdtze zur Kirchengeschichte. – Тьbingen, 1921. – Bd. 1. Luther. – S. 1-90.

⁶ Beck H. Bugenhagens Person in seiner Kirchenordnung fьr die Stadt Braunschweig. – Braunschweig, 1928. – 68 S.

⁷ Dull E. Die Kollegiatstifte St. Blasius und St. Cyriacus zu Braunschweig. – Braunschweig, 1967. – 394 S.; Мцрке О. Rat und Бьrger in der Reformation. Soziale Gruppen und kirchlicher Wandel in den

Особливо слід відзначити появу збірки статей “Реформація у Брауншвейзі”, присвяченої 450-річному ювілею прийняття Брауншвейзького церковного статуту⁸. Головні здобутки і наявні проблеми в історіографії Реформації у Брауншвейзі були окреслені у статті З. Бройєра⁹.

Радянські історики також досліджували історію Реформації в Німеччині, вивчення якої вели з позицій марксизму. М.М. Смірін та ряд інших авторів розглядали події Реформації та Селянської війни в Німеччині як ранньобуржуазну революцію¹⁰. Ю.О. Голубкін охарактеризував позиції Лютера як ідеолога бюргерського поміркованого напрямку¹¹. Проте радянські вчені не досліджували хід євангелічного руху в окремих територіях Німеччини, за винятком Саксонії, Тюрингії та деяких ганзейських міст. Подібні особливості були притаманні й історіографії НДР¹².

Сучасні українські дослідники продовжили вивчення Реформації, розширивши проблематику дослідження. Так, Ю.О. Голубкін звернувся до проблем формування територіальної організації Євангелічної Церкви в Саксонії наприкінці 20-х рр. XVI ст.¹³. В.О. Дятлов всебічно розглянув становище нижчих верств міського населення Німеччини на межі середньовіччя та

welfischen Hansestädten Lüneburg, Braunschweig und Göttingen. – Hildesheim, 1983. – X, 403 S.; Kintzinger M. Das Bildungswesen in der Stadt Braunschweig im hohen und späten Mittelalter. – Köln, 1990. – IX, 608 S.

⁸ Die Reformation in der Stadt Braunschweig. 1528-1978. – Braunschweig, 1978. – 148 S.

⁹ Bräuer S. Der Beginn der Reformation in Braunschweig. Historiographische Tradition und Quellenbefund // Braunschweigisches Jahrbuch. – 1994. – Bd. 75. – S. 85-116.

¹⁰ Смирин М.М. Народная Реформация Томаса Мюнцера и Великая Крестьянская война. – 2-е изд. – М., 1955. – 568 с.; Смирин М.М. О характере экономического подъема и революционного движения в Германии в эпоху Реформации // ВИ. – 1957. – № 6. – С. 84-101; Стам С.М. Чем же в действительности была Реформация в Германии? // ВИ. – 1958. – № 4. – С. 100-113.

¹¹ Голубкин Ю.А. Общественно-политические взгляды и позиция Мартина Лютера во время второго периода раннебуржуазной революции в Германии: Автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02./ Харьк. гос. ун-т. – Харьков, 1974. – 26 с.

¹² Stern L. Martin Luther und Philipp Melanchthon – ihre ideologische Herkunft und geschichtliche Leistung. – Halle-Wittenberg, 1953. – 158 S.; Laube A., Steinmetz M., Vogler G. Illustrierte Geschichte der deutsche frühbürgerliche Revolution. – Berlin, 1982. – 414 S.; Brendler G. Martin Luther. Theologie und Revolution. – Berlin, 1983. – 452 S.

¹³ Голубкин Ю.А. После бури. (Что предопределило позицию Лютера в 1526-1529 гг.?) // Вісник ХНУ. – 2000. – № 485: Історія. Вип. 32. – С. 48-55; Голубкин Ю.А. Первые визитации в курфюршестве Саксонском // Вісник ХНУ. – 2002. – № 566: Історія. – Вип. 34. – С. 64-72.

нового часу¹⁴. Н.Г. Подаляк, характеризуючи соціально-політичні конфлікти в ганзейських містах Північної Німеччини пізнього середньовіччя, розглянула і передумови та події Реформації в цьому регіоні¹⁵. П.М. Котляров охарактеризував релігійно-політичну діяльність Філіппа Меланхтона¹⁶.

Характеристика історіографії досліджуваної проблеми свідчить про те, що деякі події історії Реформації та окремі аспекти історії освіти у Брауншвейзі висвітлені на належному науковому рівні. Разом з тим в літературі існують і проблеми, які є дискусійними або недостатньо вивченими. Це стосується, зокрема, питання про дату початку Реформації у Брауншвейзі та періодизацію євангелічного руху, формування світогляду Йоганна Бугенхагена, впливу Брауншвейзького церковного статуту на події пізньої Реформації в цьому місті.

Джерельну базу дисертації складає комплекс різноманітних документів. Його можна розділити на три основні види: документальні, правові та нарративні джерела.

Серед документальних джерел велике значення для вивчення історії Реформації мають акти рейхстагів та постанови Ради Брауншвейга¹⁷. Вони дозволяють охарактеризувати позиції загальноімперських і місцевих органів світської влади по відношенню до євангелізму та виявити різницю між ними. Важливими джерелами також є документи з історії брауншвейзьких шкіл у середні віки та ранній новий час¹⁸. До них належать акти про заснування нових шкіл, навчальні плани, угоди з учителями про їх права та обов'язки. Документи періоду 20-х–40-х рр. XVI ст. (навчальні плани шкіл, угоди міської Ради з новими викладачами, звіт дияконів про стан міських шкіл) дозволяють простежити вплив Реформації на систему шкільної освіти у Брауншвейзі.

Основну групу правових джерел складають євангелічні церковні статути. Вони регламентували життя общин віруючих на певній території, зосереджуючись на характеристиці

¹⁴ Дятлов В.О. “В ім'я Бога і загального добра”. Нижчі верстви населення німецького міста і Реформація. – Чернігів, 1997. – 351 с.

¹⁵ Подаляк Н.Г. Реформація в Мекленбурзі: міста, князі, Ганза // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 1998. – Вип. 5. – С. 489-494; Подаляк Н.Г. Ганза: мир торгівли и политики в XII-XVII столетиях. – К., 1998. – 202 с.; Подаляк Н.Г. Приватносеньоріальні міста Мекленбурга і торгівельно-політична система Ганзи у XII-XV ст.: Автореф. дис.... д-ра іст. наук: 07.00.02./ Нац. Акад. наук України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. – К., 1999. – 36 с.

¹⁶ Котляров П.М. Світогляд і релігійно-політична діяльність Філіппа Меланхтона: Автореф. дис.... канд. іст. наук: 07.00.02./ Київ. нац. ун-т. – К., 2000. – 20 с.

¹⁷ Deutsche Reichstagsakten. Jüngere Reihe. – Güttingen, 1962. – Bd. 2. – 716 S; Urkundenbuch der Stadt Braunschweig. – Braunschweig, 1873. – Bd. 1. – 324 S.

¹⁸ Monumenta Germaniae Paedagogica. – Berlin, 1886. – Bd. 1. – CLXII, 560 S.

нової церковної організації і культу. Найбільш повним зібранням німецьких євангелічних статутів є багатотомне видання, здійснене за редакцією Е. Зелінга¹⁹. У шостому томі цієї збірки вміщено Брауншвейзький церковний статут 1528 р., на основі якого здійснювалося утвердження Євангелічної Церкви та школи у Брауншвейзі.

До головних нарративних джерел роботи належать листи реформаторів – Мартіна Лютера і Йоганна Бугенхагена²⁰. Ці документи дозволяють з'ясувати ставлення лідерів Реформації до євангелічних перетворень на територіях Німеччини, у тому числі – у Брауншвейзі. При їх дослідженні слід враховувати суб'єктивізм авторів, що виявився в односторонніх оцінках подій євангелічного руху та у ворожості до ідейних противників. Важливими нарративними джерелами є також твори реформаторів, у яких формулювалися програмні принципи євангелізму. До них належить ряд праць Лютера: “До християнського дворянства німецької нації про виправлення християнства”, “Про світську владу. У якій мірі їй слід коритися”, “До радників усіх міст землі німецької. Про те, що їм належить засновувати і підтримувати християнські школи”²¹. У цих творах містилася програма ліквідації католицьких церковних інститутів і перетворення культу, а також реформування шкільної системи. Ці ідеї стали головними і у проповідях, екзегетичних та полемічних творах Бугенхагена²².

Отже, джерельна база дисертації включає різні види і групи документів, що дозволяє при використанні обраних нами принципів і методів дослідження по-новому охарактеризувати ряд аспектів проблеми і на цій основі обґрунтувати головні висновки.

Методологічну основу дисертації складають принципи історизму, об'єктивності і всебічності, які дозволяють характеризувати події минулого в їх історичному контексті, з урахуванням змін об'єкта дослідження, з'ясовувати передумови і фактори виникнення та розвитку історичного явища в його внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язках. Ці принципи реалізуються шляхом використання загальнонаукових (історичного та логічного) та спеціальних історичних методів (історико-типологічного, історико-генетичного, діахронного та синхронного, порівняльно-історичного, системного аналізу та контент-аналізу).

¹⁹ Die evangelischen Kirchenordnungen des 16. Jahrhunderts.– Leipzig, 1902 ff. – Bd. 1-14.

²⁰ D. Martin Luthers Werke: Kritische Gesamtausgabe. Briefwechsel. – Weimar, 1930-1985. – Bd. 1-18; Dr. Johannes Bugenhagens Briefwechsel. – Hildesheim, 1966. – XXI, 727 S.

²¹ Лютер М. Время молчания прошло.– Харьков, 1994. – 352 с.

²² Bugenhagen J. Von dem christliche Glauben und rechten gute Werken wider den falschen Glauben und erdichtete gute Werke // Vogt K.A.T. Johannes Bugenhagen Pomeranus. – Elberfeld, 1867. – S. 101-267; Johannes Bugenhagen. Quellen. Ausgewählte Texte aus der Geschichte der christlichen Kirche. – Berlin, 1962. – 156 S.

У другому розділі “Від реформи до Реформації: євангелічний рух у Брауншвейзі у 1517-1528 рр.”, який складається з трьох підрозділів, аналізується процес розгортання Реформації у Брауншвейзі.

У середні віки діяльність церков і шкіл Брауншвейга жорстко регламентувалася вищим католицьким духовенством. Воно контролювало процес заміщення посад парафіяльних священиків, перешкоджаючи участі в цих призначеннях міської Ради. Церква визначала і навчальну програму монастирських шкіл, головним завданням яких була підготовка майбутніх кліриків, і перешкождала організації міських шкіл, що були б вільними від її опіки. Незадоволення бюргерів також викликали фінансові зловживання духовенства і його втручання в судову сферу. Основними центрами церковної опозиції Раді Брауншвейга були штифти (притулки для позбавлених спадку молодших синів дворян, організовані за зразком монастирів, але з більш вільними правилами) св. Власія і св. Кіріака, які орієнтувалися на підтримку Брауншвейзько-Вольфенбюттельської герцогської династії.

У XIV-XV ст. адміністрація і бюргерство спробували змінити становище. У другій половині XIV ст. Рада Брауншвейга отримала право патронату над церквами св. Мартіна та св. Катерини. У 1413-1420 рр. відбулася т.зв. “війна священиків” – зіткнення між адміністрацією міста та керівництвом штифтів, у якому взяли активну участь бюргери і нижчі священнослужителі. Конфлікт, який розпочався із суперечки про призначення священика до церкви св. Ульріха, торкнувся і ряду інших питань: організації міських шкіл, розпорядження майном за бюргерськими заповітами. Втручання герцогської династії і папської курії тривалий час не допомагало вирішенню суперечки. Лише угода 1420 р. між Радою та штифтами дозволила врегулювати конфлікт, але не вирішила всіх спірних питань у їх взаєминах.

Внаслідок “війни священиків” Раді Брауншвейга вдалося розширити свою участь у призначенні парафіяльних священиків і діяльності міських шкіл. Проте Римсько-Католицька Церква не втратила провідних позицій у цих сферах: її права були обмежені, але не ліквідовані. На початку XVI ст. Церква являла собою консервативну силу, чий інтереси розходилися з вимогами бюргерства. Масової підтримки серед городян не знайшов і гуманізм, що пояснюється відсутністю у Брауншвейзі організуючої сили (князівського двору, університету, окремих меценатів) для цієї ідейної течії. Самі гуманісти орієнтувалися на сприйняття своїх ідей лише вузьким колом високоосвічених осіб, а не на практичні потреби бюргерів, для яких більш актуальним завданням був розрив з організацією католицизму і створення “дешевої Церкви”.

Виступ Мартіна Лютера проти папського Рима знайшов прибічників і у Брауншвейзі. У 1517-1523 рр. Реформація в цьому місті розвивалася як ідейно-теоретичний рух; її підтримували окремі, здебільшого освічені бюргери. Засобом поширення євангелічних ідей у цей час були теологічні лекції та спілкування між прибічниками Реформації. Проте лектори (монахи Готтшалк

Крузе і Антоній Корвін) під тиском католицького кліру, який спирався на підтримку герцога Генріха Молодшого, швидко змушені були залишити Брауншвейг. Кількість же гуманістично налаштованих прибічників Реформації (гурток Евриція Корда) була вкрай нечисленною, і обговорення ними ідей євангелізму не впливало на бюргерське середовище.

Новими засобами поширення Реформації серед бюргерства стали релігійний диспут 1524 р. та євангелічні проповіді, які почали виголошуватися у парафіяльних церквах Брауншвейга у 1524-1525 рр. Вони, на відміну від теологічних лекцій, орієнтувалися на маси міського населення. Герцогська та церковна влада, скориставшись тим, що нові ідеї ще не встигли набути широкої підтримки, силою примусила проповідників залишити місто.

Але у другій половині 20-х рр. XVI ст. євангелічна проповідь посіла центральне місце у богослужіннях, які проводилися в церквах Брауншвейга. Священнослужителі почали причащати бюргерів під двома видами – хлібом і вином. Це стало важливою передумовою формування нової територіальної церковної організації і перетворення культу. Для завершення цього процесу були необхідні санкції міської влади: Реформація, що була підтримана “знизу”, потребувала затвердження “згори”. Проте консервативні кола в Раді не поспішали визнавати її в повному обсязі. “Статут Ради” – проект, запропонований навесні 1528 р. адміністрацією, мав компромісний характер і не задовольнив більшість бюргерства, яке відгукнулося на нього своїми програмами Реформації. Запрошений до Брауншвейга теолог Генріх Вінкель виявився недостатньо авторитетним і досвідченим, щоб завершити процес перетворень церковного життя в місті. Тому представники євангелічного угруповання в Раді звернулися до більш відомого реформатора – віттенберзького проповідника Йоганна Бугенхагена.

У третьому розділі “Йоганн Бугенхаген: учення та діяльність (1485-1528 рр.)”, що складається з трьох підрозділів, досліджується формування світогляду і рання реформаторська діяльність автора Брауншвейзького церковного статуту Йоганна Бугенхагена.

Формування світогляду Бугенхагена відбувалося під впливом ряду чинників. У період навчання у Грейфсвальдському університеті (1502-1504 рр.) він мав змогу ознайомитися з принципами гуманізму, оскільки ряд викладачів університету належав до цієї течії. Після завершення артистичного факультету Бугенхаген був запрошений на посаду ректора школи у Трептові, а пізніше прийняв посвячення в духовний сан. Викладання у школі і перебування на посаді вікарія в монастирі вимагало постійного поглиблення знань Бугенхагена. Цьому сприяли як контакти з гуманістами (у першу чергу – з Йоганном Мурмеллієм), так і самостійне опанування текстів Священного Писання. Глибоке знайомство з текстами Біблії стало вирішальним чинником формування світогляду Бугенхагена. Завдяки цьому він сприйняв ідеї раннього християнства, а не їх тлумачення університетськими викладачами-теологами, що ґрунтувалося на принципах середньовічної схоластики. Але тривалий час позиція Йоганна Бугенхагена була характерною для

прибічника реформ Церкви, а не Реформації. У його творчості зустрічалися критичні зауваження на адресу чернечих орденів та білого духовенства, що стосувалися в першу чергу користолюбства кліру і суперечок схоластів. Проте Бугенхаген не піддавав критиці загальну діяльність Римсько-Католицької Церкви та авторитет папи.

Важливу роль у зміні світогляду Йоганна Бугенхагена відіграло його безпосереднє ознайомлення з творчістю Мартіна Лютера, зокрема – із трактатом “Про вавилонський полон Церкви”. Його положення вплинули на зміст “Прощального листа Йоганна Бугенхагена до своїх учнів у Трептові”, написаного на межі 1520-1521 рр. Основними ідеями, які відстоював Бугенхаген у цьому посланні, стали принцип виправдання вірою, а також право кожного християнина вільно тлумачити Біблію і відмова від культу “добрих справ”, притаманного католицькій церковній організації.

Після переїзду до Віттенберга Йоганн Бугенхаген розгорнув активну діяльність, що сприяла поширенню принципів евангелізму серед населення і затвердженню перетворень у церковній організації цього міста. Вже восени 1521 р. Бугенхаген розпочав читання теологічних лекцій у Віттенберзькому університеті. Важливу роль у формуванні особистості Бугенхагена-реформатора відіграли його призначення на посаду міського проповідника у 1523 р. і подальше відправлення цієї служби. Бугенхаген виступав із проповідями, присвяченими актуальним питанням, тим самим поширюючи евангелічні ідеї серед бюргерства. Він підготував збірник “Індекси” (1524) для допомоги священнослужителям, які не мали великого досвіду відправ служб, у підготовці проповідей. Бугенхаген брав активну участь і у перетворенні культу. Так, у роботі “Послання проти нової помилки щодо Таїнства Тіла і Крові Господа нашого Ісуса Христа” (1526) він заперечував погляди Ульріха Цвінглі, який відстоював символічне тлумачення Таїнства Причастя, і відстоював думку Лютера про поєднання у Святих Дарах хліба та вина зі словом Божим.

Активність Бугенхагена зробила його ім'я широко відомим в інших містах Німеччини. У 1524 р. бюргери Гамбурга запросили його для реформування церковних інститутів. І хоча консервативні сили в Раді міста перешкодили здійсненню цього задуму, Бугенхаген продовжив спілкування з гамбурзькою общиною. Саме їй він адресував своє послання “Про християнську віру і справжні добрі справи проти помилкової віри і уявних добрих справ” (1525). У цьому творі було систематично викладено принципи евангелічної теології і намічено основні риси устрою Євангелічної Церкви: обрання проповідника общиною віруючих, відправлення “німецької меси” поряд із “латинською”, необхідність дияконічного служіння. Організаторські здібності Бугенхагена виявилися і в його участі у розробці “Повчання візитаторів пасторам курфюршества Саксонського” (1528).

Вирішення питань організації нової Церкви допомогло Бугенхагену взяти участь у реформуванні церковних інститутів за межами Віттенберга, зокрема – у Брауншвейзі, куди його було запрошено навесні 1528 р. Після прибуття до Брауншвейга Йоганн Бугенхаген виступав із проповідями і лекціями у парафіяльних церквах та монастирях. Головним завданням, яке необхідно було вирішити в цей час, стало офіційне затвердження євангелічної церковної організації, культу і системи міських шкіл. Вирішення цих завдань визначило основний зміст церковного статуту, написаного Бугенхагеном влітку 1528 р. й затвердженого міською Радою 5 вересня 1528 р.

У четвертому розділі “Брауншвейзький церковний статут 1528 р. і реалізація його положень”, який складається з трьох підрозділів, визначається основний зміст церковного статуту, прийнятого у Брауншвейзі у 1528 р., та аналізується його вплив на інституціоналізацію євангелічної церковної і шкільної системи в цьому місті протягом пізньої Реформації (до 1555 р.).

Головними частинами Брауншвейзького церковного статуту були: виклад структури територіальної Євангелічної Церкви і принципів християнського культу; характеристика дияконічного служіння; шкільний статут. Брауншвейзький статут 1528 р. вперше на території Німеччини регламентував організацію Євангелічної Церкви в межах окремого міста. Він свідчив, що проповідники, кандидатури яких бюргерство висувало зі свого середовища, зайняли важливе місце в новій церковній організації. Але община не здобула права їх призначення: затвердження проповідників тепер знаходилося в компетенції міської влади – як церковної (суперінтенденти), так і світської (Рада). У Брауншвейзькому статуті був передбачений контроль діяльності проповідників і вчителів шляхом створення в євангелічній церковній організації посад суперінтендентів та ад’юторів. Вони, разом із магістратами, отримали право призначення і звільнення священнослужителів та викладачів; критеріями при цьому служили не тільки професійний рівень та моральні якості останніх, але і їх віросповідання. Урахування цього допомагало прибічникам євангелізму вести боротьбу з ідейними противниками – і католиками, і анабаптистами, і цвінгліянцями.

Складовою частиною статуту були розділи, присвячені системі дияконії. Диякони, кандидатури яких висувалися общиною, затверджувалися Радою і повинні були звітувати перед нею. Відповідаючи за надання матеріальної допомоги своїм малозабезпеченим землякам, вони водночас мали не допускати до цих коштів жебраків, які приходили з інших міст. Використання церковних коштів в інтересах міста стало новим явищем в житті Брауншвейга. “Спільні каси” поповнювалися і завдяки внескам бюргерів, що дозволило матеріально забезпечити священнослужителів та вчителів.

Статут також по-новому регламентував організацію міських шкіл. Нелегальні приватні школи і “латинські” школи монастирів та штифтів або ліквідовувалися, або перетворювалися на

міські школи, підпорядковані Раді. Нова школа переслідувала дві основні цілі: по-перше, готувала учнів до майбутньої професійної діяльності; по-друге, виховувала їх у євангелічному дусі. Поєднання інтересів церковної організації з потребами бюргерства виявилось в навчальній програмі шкіл, яка була регламентована у статуті.

У змісті Брауншвейзького церковного статуту відбилися інтереси як бюргерства, так і міської влади. Демократичний принцип обрання проповідників серед самих парафіян поєднувався із принципом контролю, що здійснювався церковною та міською адміністрацією. Надалі демократична лінія виявилась в переобранні Ради міста в 1529 р. Однак нова Рада повела боротьбу не тільки проти Римсько-Католицької Церкви, але й проти прибічників інших напрямів Реформації. Євангелічна церковна організація, що формувалася, спиралася перш за все не на підтримку общин, а на авторитет світської влади.

Цей принцип організації Євангелічної Церкви остаточно запанував після вступу Брауншвейга до Шмалькальденського союзу в 1531 р. Ця подія забезпечила місту зовнішню підтримку, що була необхідна в умовах конфлікту з територіальною владою, але водночас поставила долю подальших перетворень у залежність від дій євангелічних князів, із курсом яких Рада міста узгоджувала тепер свою політику. Соціальні питання були відсунуті на другий план: пріоритет тепер належав не розширенню завоювань Реформації, а зміцненню досягнутого. У 30-х рр. XVI ст. прибічники Реформації у Брауншвейзі вели постійну боротьбу з різними напрямками ідейних противників – католиками, анабаптистами і цвінгліянами. Закриття монастирів та штафтів допомогло зменшенню впливу католицизму в середовищі бюргерства. У деяких випадках влада проводила реформування цих закладів, перетворюючи їх на євангелічні “латинські” школи (монастир св. Егідія в 1535 р.). Ряд священнослужителів, що виступали проти лютеранського тлумачення Таїнств, були позбавлені посад і вигнані з Брауншвейга.

У цей час посилювався контроль над духовенством, учителями і віруючими, який здійснювали нові церковні інститути – Генеральний колоквиум і консисторія. Зміцненню євангелічної церковної організації допомагало і проведення візитацій, які у середині 40-х рр. XVI ст. поширилися на округу Брауншвейга. Вплив на продовження Реформації в місті справляли і контакти з Віттенбергом, звідки до Брауншвейга прибув ряд священнослужителів та вчителів. Відновлення позицій прибічників євангелізму після їх поразки у Шмалькальденській війні у 1547 р. допомогло зберегти й офіційно закріпити основні перетворення в житті Брауншвейга в середині 50-х рр. XVI ст.

У висновках підведено підсумки проведеного дослідження, а також здійснено їх узагальнення.

У середні віки Брауншвейг був одним з основних центрів Північної Німеччини. Економічний розвиток сприяв фактичному здобуттю містом автономії від влади герцогської

династії. Проте серйозною перешкодою для зміцнення позицій міської Ради виступала Церква. Католицьке духовенство Брауншвейга вело політику, спрямовану на поширення свого впливу в місті. Фактично вийшовши з-під єпископського контролю, брауншвейзькі штифти за підтримки герцогської династії зосередили у своїх руках як фінансові ресурси, так і право патронату над рядом парафіяльних церков. Штифти та монастирі контролювали і сферу освіти. Церква і підпорядкована їй впливу шкільна система в цей період виступали як консервативні сили. Політика духовенства викликала опозицію серед бюргерства Брауншвейга, найвищим проявом якої стала “війна священиків” 1413-1420 рр.

За своїми формами і сутністю “війна священиків” у Брауншвейзі – типове для середньовіччя явище. Цей конфлікт виник внаслідок зіткнення інтересів міста і вищої ієрархії Церкви. Однак метою адміністрації було лише врегулювання окремих спірних моментів у відносинах з кліром, а не підпорядкування всіх церковних інститутів міській общині. Договір 1420 р. свідчив, що суперечності не були остаточно усунені. Це створило основу для подальших зіткнень мешканців Брауншвейга з місцевим духовенством.

Після завершення “війни священиків” Католицька Церква прагнула зміцнити свій авторитет силовими засобами. Основним органом, що проводив цю лінію, став “Союз кліру”. Вплив гуманізму у Брауншвейзі порівняно з іншими великими містами Німеччини був слабшим, і до початку Реформації в цьому місті не виникло організованої ідейної опозиції політиці Церкви. Але виступ Мартіна Лютера проти Рима знайшов своїх прибічників у Брауншвейзі, оскільки активний продаж індульгенцій, який організовувався папською курією за участю місцевих штифтів, суперечив інтересам бюргерства.

Однак Брауншвейг не належав до основних центрів ранньої Реформації. Хоча в середні віки тут відбувалися гострі конфлікти між адміністрацією і Римсько-Католицькою Церквою, хоча твори Лютера з’явилися у Брауншвейзі в той же час, що і в інших регіонах Німеччини, хоча євангелічні ідеї знайшли підтримку у різних груп міського населення – незважаючи на всі ці сприятливі для Реформації чинники, вона до середини 20-х рр. XVI ст. розвивалася у Брауншвейзі лише як ідейно-теоретичний рух. Причини невдач перших брауншвейзьких реформаторів у кожній конкретній ситуації були різними. В одних випадках пропаганда лютерівських ідей зустрілася з недостатньо підготованою аудиторією за різкої протидії церковної та світської влади (лекції Готтшалка Крузе і Антонія Корвіна), в інших – ці ідеї поширювалися у вузькому колі слухачів (гурток Евриція Корда). Але поступово ідеї Реформації сприймалися все більш широкими верствами населення, перш за все внаслідок проповіді нижчого духовенства.

Рішення Першого Шпеєрського рейхстагу 1526 р. дозволили територіальній владі самостійно визначати церковну політику. Прибічники Реформації стали вільно проповідувати в парафіяльних церквах Брауншвейга, а з 1527 р. тут стало відправлятися євангелічне богослужіння.

Щоб подолати вплив католицизму, слід було створити євангелічну церковну організацію і затвердити її культ. Але серед прихильників євангелізму існували розходження щодо сутності перетворень і методів їх втілення в життя. Частина Ради пропонувала обмежити Реформацію окремими змінами у сфері церковного культу. Бюргери ж виступали за всебічне перетворення Церкви, пов'язуючи з ним і вирішення соціальних проблем. Звернення Ради до Йоганна Бугенхагена і його приїзд до міста у 1528 р. стали рубежем у розвитку Реформації у Брауншвейзі. З цього часу основну роль у закріпленні її результатів почала відігравати політика міської адміністрації, а принципи “общинної Реформації” відходили на другий план, хоч остаточно і не втрачались.

Важливу роль у ствердженні Реформації у Брауншвейзі відіграла особистість Йоганна Бугенхагена. Уже в ранній період своєї діяльності він самостійно розпочав вивчення Священного Писання, постійно поглиблюючи свої знання, хоча до завершення 1520 р. його погляди на діяльність церковних інститутів визначалися морально-аскетичними повчаннями, характерними ще для середньовічних мислителів. Ознайомлення із програмними творами Лютера допомогло сприйняттю Бугенхагеном учення євангелізму. Переїзд до Віттенберга у 1521 р. став початком активної різнобічної діяльності Бугенхагена в таборі Реформації, що включала виголошення проповідей, читання лекцій в університеті, участь у перекладі Біблії німецькою мовою, написання теологічних творів. Ця діяльність остаточно сформувала особистість Бугенхагена-реформатора. Із середини 20-х рр. XVI ст. розпочалося його співробітництво з прибічниками Реформації в інших регіонах Німеччини. Звертаючись до бюргерів Гамбурга, він у 1525 р. написав твір “Про християнську віру і справжні добрі справи...”, де закладалися основи євангелічної церковної організації.

Саме ці принципи визначили зміст розробленого Бугенхагеном Брауншвейзького церковного статуту 1528 р. Він мав характер інструкції, обов'язкової для виконання і священнослужителями, і бюргерами. Регіональна церковна організація, яка створювалась на основі цього документа, зайняла підпорядковане місце відносно міської влади, що виявилось як у порядку заміщення посад священнослужителів, так і у змісті євангелічних проповідей. У той же час реформовані на принципах статуту церкви і школи стали важливим засобом боротьби проти консервативного табору, оскільки завдяки їм ідеї євангелізму могли поширюватися серед нових прибічників.

Брауншвейзький статут мав принципове значення для розвитку Євангелічної Церкви та школи Німеччини. Спираючись на теоретичні положення реформаторів і враховуючи деякі попередні форми організації Церкви та школи, статут поєднував традиції з новаторськими ідеями. Його рекомендації мали універсальний характер і могли бути реалізовані в інших територіях. Це

підтверджується створенням церковних статутів у ряді німецьких міст і князівств у подальший період Реформації. Брауншвейзький статут був для них зразком як за структурою, так і за змістом.

Загострення конфесійно-політичної ситуації в Німеччині на межі 20-х–30-х рр. XVI ст. змусило владу Брауншвейга шукати союзників для продовження Реформації. Вступ міста до Шмалькальденського союзу в 1531 р. дозволив проводити подальші перетворення Церкви та школи в дусі євангелізму. У той же час ця подія остаточно визначила підпорядковану роль бюргерів щодо міської адміністрації, а адміністрації – щодо євангелічних князів, які керували Шмалькальденським союзом. 1531 р. є рубежем, який ознаменував перехід Брауншвейга від “міської” до “князівської” Реформації.

У 40-х рр. XVI ст. вплив Євангелічної Церкви на бюргерство зріс. У Брауншвейзі була створена консисторія, яка контролювала священнослужителів і переслідувала виступи проти вчення та церковної організації євангелізму. Зміцнившись у місті, Євангелічна Церква активізувала діяльність і в окрузі Брауншвейга; це стало можливим завдяки перемозі євангелічних військ над католицькими силами в 1542 р. Візитатори стежили за ствердженням лютеранської Реформації на території герцогства, прагнучи не допустити відхилень від її принципів.

У рамках Реформації у Брауншвейзі, на наш погляд, слід виділити такі основні етапи: 1517-1523 рр. – початковий етап, пов’язаний із пропагандою нового вчення в теологічних лекціях; 1524-1525 рр. – поширення вчення Реформації в бюргерському середовищі (релігійний диспут, початок євангелічної проповіді); 1526-1528 рр. – реформування богослужіння і розробка програм подальших нововведень; 1528-1531 рр. – “Реформація Ради”, що проводилася за активної участі міського населення на основі положень Брауншвейзького церковного статуту; 1531-1542 рр. – інституціоналізація Євангелічної Церкви, пов’язана з участю Брауншвейга у Шмалькальденському союзі; 1542-1547 рр. – поширення Реформації в окрузі Брауншвейга; 1547-1555 рр. – боротьба міської та герцогської влади за збереження досягнень Реформації й остаточно затвердження основних вимог євангелізму.

Договір між Радою та герцогом Генріхом Молодшим у 1553 р. закріпив автономне становище Брауншвейга. Він означав неможливість для міста досягти визнання Реформації в межах всього герцогства, а для герцога – повернути Брауншвейг під свій повний контроль. Аугсбурзький релігійний мир 1555 р. висловив цю рівність сил протестантів і католиків у масштабах Німеччини у принципі “Чия влада, того й віра”. Головним досягненням Реформації у Брауншвейзі стало ствердження євангелічної церковної та шкільної організації.

**ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ
ВИКЛАДЕНО У ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:**

1. Кариков С.А. Германские школы и университеты эпохи Реформации в советской исторической и педагогической литературе // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць. – Харків, 2000. – С. 113–120.
2. Кариков С.А. Педагогічні погляди Мартіна Лютера і їхня роль у розвитку освіти в Німеччині // Актуальні проблеми вітчизняної і всесвітньої історії: Матеріали I Всеукраїнської наукової конференції. – Луганськ, 2001. – С. 219–221.
3. Кариков С.А. Германские церковные уставы эпохи Реформации // Вера и церковь в средние века и раннее новое время (Западная Европа и Византия): Тезисы докладов Всероссийской конференции студентов, аспирантов и молодых ученых. – Москва, 2001. – С. 97–100.
4. Кариков С.А. Брауншвейгский школьный устав 1528 года // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць. – Харків, 2001. – С. 165–172.
5. Кариков С.А. Перші євангелічні шкільні статuti в Німеччині // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – Луганськ, 2001. – № 10(44). Історичні науки. – С. 18–25.
6. Кариков С.А. Эразм Роттердамский об образовании // Исторична наука: проблеми розвитку: Матеріали конференції. Всесвітня історія. – Луганськ, 2002. – С. 45–49.
7. Кариков С.А. Школы Германии в эпоху Реформации // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – № 566. Історія.– Харків, 2002. – Вип. 34. – С. 55–64.
8. Кариков С.А. Зміни в системі шкіл Брауншвейга в епоху Реформації // Нива знань. – 2003. – № 1. – С. 23–24.
9. Кариков С.А. Ранній період реформаторської діяльності Йоганна Бугенхагена // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Україна наукова’2003”. Том 7. Історія. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 30–32.
10. Кариков С.А. Влияние гуманизма и Реформации на развитие школ Германии // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць. – Харків, 2003. – Вип. 6. – С. 31–36.
11. Кариков С.А. До характеристики подій 1517-1528 років у Брауншвейзі // Збірник наукових праць. Серія “Історія та географія” / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Харків, 2003. – Вип. 13. – С. 20–27.
12. Кариков С.А. О применении контент-анализа в исследовании евангелической церковной организации XVI века (по материалам Нижней Саксонии) // Історичні і політологічні дослідження / Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2004. – № 1(19). – С. 166–171.

13. Каріков С.А. Школи Брауншвейга в Середні віки і напередодні Реформації // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць. – Харків, 2004. – Вип. 7. – С. 31–38.

14. Каріков С.А. “Війна священиків” у Брауншвейзі: передумови, хід, наслідки // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – № 633. Історія. – Вип. 36. – Харків, 2004. – С. 168–177.

15. Каріков С.А. Вступ Брауншвейга до Шмалькальденського союзу // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка. – Чернігів, 2004. – Вип. 27. Серія: історичні науки. № 2. – С. 18–21.

16. Каріков С.А. Початок реформаторської діяльності Йоганна Бугенхагена у Віттенберзі // Український історичний збірник. – Київ, 2004. – Вип. 7. – С. 57–68.

17. Каріков С.А. Реформація в Брауншвейге: военний фактор // Війна і насильство: минуле та майбутнє (60-річчю Перемоги у Великій Вітчизняній війні присвячується). – Харків, 2005. – С. 32–34.

АНОТАЦІЯ

Каріков С.А. Реформація і становлення Євангелічної Церкви та школи у Брауншвейзі (1517-1555 рр.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02. – всесвітня історія. – Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2005.

У дисертації на основі опрацювання широкого кола джерел досліджується реформаційний рух, утвердження євангелічної церковної та шкільної організації у Брауншвейзі.

Вивчається розвиток Церкви та школи в середньовічному Брауншвейзі та характеризуються євангелічний рух у цьому місті, погляди і діяльність Йоганна Бугенхагена, аналізується зміст Брауншвейзького церковного статуту 1528 р. і значення цього документу, визначаються основні напрямки та результати розвитку Євангелічної Церкви та школи у Брауншвейзі в період пізньої Реформації. Доведено, що на різних етапах Реформації позиції міської влади Брауншвейга змінювалися під впливом як виступів бюргерства, так і курсу територіальної герцогської влади і євангелічних князів. Визначено, що регіональна модель церковної та шкільної освіти, що була вперше відображена у Брауншвейзькому статуті 1528 р., надалі реалізовувалася як у цьому місті та його окрузі, так і в інших євангелічних територіях.

Ключові слова: Реформація, Євангелічна Церква, школа, Брауншвейг, Рада, духовенство, проповідник, церковний статут, суперінтендент, вчитель.

АННОТАЦИЯ

Кариков С.А. Реформация и становление Евангелической Церкви и школы в Брауншвейге (1517-1555 гг.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02. – всемирная история. – Харьковский национальный университет им. В.Н. Каразина Министерства образования и науки Украины, Харьков, 2005.

В диссертации на основе широкого круга источников комплексно исследуется утверждение евангелической церковной и школьной организации в Брауншвейге в эпоху Реформации. Определяются степень научно-теоретической разработки проблем Реформации в Брауншвейге и вопросы, которые требуют дальнейшего изучения.

При характеристике развития церквей и школ Брауншвейга перед Реформацией особое внимание уделено взаимоотношениям между администрацией и духовенством Брауншвейга в средние века. Отмечено, что Римско-Католическая Церковь контролировала систему городского образования. Клир постоянно стремился увеличить свои доходы от треб, церковных служб, пожертвований бюргеров. Столкновение интересов городского населения и Церкви привело к “войне священников” 1413-1420 гг., завершившейся договором между Советом и брауншвейгскими иерархами. В XV – начале XVI вв. Римско-Католическая Церковь сохраняла сильные позиции в Брауншвейге, что вызывало нарастание недовольства бюргеров.

Исследован начальный период евангелического движения в Брауншвейге (1517-1528 гг.). Автор отмечает, что до середины 20-х гг. XVI в. выступления сторонников евангелизма в этом городе пресекались герцогской властью и церковными иерархами и не имели широкой поддержки. Но в 1524-1525 гг. благодаря отправлению евангелических проповедей бюргерство начало активнее участвовать в Реформации. После Первого Шпейерского рейхстага 1526 г. в церквях Брауншвейга началось утверждение евангелического богослужения и культа. Совет города в это время не препятствовал нововведениям, но и не санкционировал их. Для завершения Реформации в Брауншвейг был приглашен видный реформатор Иоганн Бугенхаген.

Охарактеризовано формирование мировоззрения и деятельности Бугенхагена до его приезда в Брауншвейг. В период деятельности в Трептове он проявил себя как знаток Священного Писания, приверженец отдельных реформ Церкви. Ознакомление с произведениями Лютера содействовало переходу Бугенхагена на сторону Реформации. В ранний период деятельности в Виттенберге (1521-1528 гг.) он вел разностороннюю деятельность как теолог, проповедник, преподаватель, публицист. Участие в утверждении евангелической церковной организации и культа в Виттенберге помогло аналогичной деятельности Бугенхагена за пределами этого города.

Выяснены основные положения Брауншвейгского церковного устава 1528 г. Установлено, что создававшаяся на основе устава региональная церковная организация занимала подчиненное

место по отношению к городским властям, которые влияли на назначение священнослужителей приходских церквей и на содержание проповедей. В то же время преобразованные церкви и школы сыграли важную роль в дальнейшей борьбе с Римско-Католической Церковью. Брауншвейгский устав 1528 г. имел принципиальное значение для развития Евангелической Церкви и школы Германии. Он стал образцом для евангелических уставов в ряде германских городов и княжеств и по структуре, и по содержанию.

Обострение конфессионально-политической ситуации в Германии на рубеже 20-х–30-х гг. XVI в. вынудило власти Брауншвейга искать союзников. Вступление города в Шмалькальденский союз в 1531 г. позволило проводить дальнейшее преобразование церквей и школ Брауншвейга в духе евангелизма. В то же время это событие окончательно определило подчиненную роль бюргеров по отношению к городской администрации, а администрации – по отношению к евангелическим князьям, руководившим Шмалькальденским союзом. 1531 г. можно рассматривать как рубеж, ознаменовавший переход Брауншвейга от “городской” к “княжеской” Реформации.

В 40-х гг. XVI в. влияние Евангелической Церкви на бюргерство Брауншвейга возросло. Это стало возможным благодаря военной победе протестантов над католиками в 1542 г. В Брауншвейге была создана консистория, которая регулировала семейные отношения, контролировала священнослужителей и преследовала выступления против евангелизма. Надзор, осуществлявшийся ранее суперинтендентами и адьюторами, теперь усилился. Союзницей новой Церкви в распространении идей Реформации выступали евангелические школы Брауншвейга. Учителя должны были проводить занятия, не отступая от принципов евангелизма и внедряя их в сознание школьников. Укрепившись в городе, Евангелическая Церковь получила возможность действовать и в округе Брауншвейга. Хотя “общинная Реформация” уже не была ведущим течением евангелического движения, ее влияние сказывалось и в этот период. Борьба Брауншвейга против герцогской власти после поражения протестантов в Шмалькальденской войне в 1547 г. доказывает, что успехи Реформации в городе обеспечивались не только вооруженными силами евангелических князей, но и массовой поддержкой горожан. Она позволила отстоять Брауншвейг в ходе двух осад герцогскими войсками.

Договор 1553 г. между Советом Брауншвейга и герцогом Генрихом Младшим закрепил автономное положение города в Брауншвейгско-Вольфенбюттельском герцогстве. Он означал невозможность для города добиться признания Реформации в пределах всего княжества, а для герцога – вернуть Брауншвейг под свой полный контроль. Аугсбургский религиозный мир 1555 г. отразил это примерное равенство сил протестантов и католиков в масштабах Германии в принципе “Чья власть, того и вера”. Главным достижением Реформации в Брауншвейге стало утверждение евангелической церковной и школьной организации.

Ключевые слова: Реформация, Евангелическая Церковь, школа, Брауншвейг, Совет, духовенство, проповедник, церковный устав, суперинтендент, учитель.

THE ANNOTATION

Karikov S.A. The Reformation and formation of the Braunschweig Evangelical Church and school (1517-1555). – Manuscript.

Dissertation for a candidate degree of historical sciences by speciality 07.00.02. – World History. – The Kharkiv National University of V.N. Karazin, Kharkiv, 2005.

In this dissertation the reformation movement, establishment of the Braunschweig Evangelical Church and school organization are investigated on the base of wide range of sources.

The status of Church and school in the medieval Braunschweig, the evangelical movement in this town, Johannes Bugenhagen's views and activities are studied. The contents of Braunschweig church ordinance and the meaning of this document are analyzed. The main directions and results of the Evangelical Church and school development in Braunschweig in the period of the late Reformation are determined. The positions of Braunschweig municipal council is proved to have changed under the influence of both burghers protests and the course of territorial ducal ruling and the evangelical princes in different periods of the Reformation. It is established that regional model of the church and school organization which was reflected in Braunschweig ordinance for the first time in 1528, in future was implemented both in this town and its borough and in other evangelical territories.

Key words: Reformation, Evangelical Church, school, Braunschweig, municipal council, clergy, preacher, church ordinance, superintendent, teacher.

Каріков Сергій Анатолійович

Реформація і становлення Євангелічної Церкви
та школи у Брауншвейзі (1517-1555 рр.)

Спеціальність – 07.00.02 – всесвітня історія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Підписано до друку 12.01.2006

Формат 60 x 84 1/16

Папір офсетний. Умов. друк. арк. 0,9.

Зам. № 2/01-06. Тираж 100 прим.

Ціна договірна

Друкарня Харківського університету Повітряних Сил ім. І. Кожедуба
61023, Харків, вул. Сумська, 77/79